

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science
Volume 6 Issue 4, p. 263-282, April 2013

FATİH-HARBİYE ROMANININ YAPISAL UNSURLARI ÜZERİNE BİR ETÜT

A STUDY ON THE STRUCTURAL ELEMENTS OF THE NOVEL FATİH-HARBİYE

Okt. Ferhat ÇİFTÇİ

Muş Alparslan Üniversitesi, Türkçe Eğitimi ABD

Abstract

Novels, accepted as the narration types of the modern age, have an important ground in providing the representation of the main idea (themessage). This position of the novel results from both it srelation with the world of thoughts (ideas) and its suitability for conveying the message. With its multi-structural form, novel is the forth-coming genre of the fiction, and duet othose qualifications novel has often attracted the critics' attention. Looking at the Republican era novels, in multi-centered structure the Westernization is among different themes and ideas gained a considerable importance. Fort hat reason, it's been seen that the novels belonging to the Republic and pre-Republic periods, which mostly work the theme of Occidentalization tendencies, are frequently subject of evaluation. *Fatih-Harbiye* by Peyami Safa-among the notable writers of this period- has an important place for having a content like this. In this book, a young girl named Nariman, who tides between the Eastern and Western ideas and as a result of content some of the conflicts are handled. As a result of these conflicts, the glory of Eastern thought and tradition came out in this young girl's Eastern thought decision. The attention was drawn to the establishment of a synthesis between Eastern and Western ideas. In this paper, the structural elments of *Fatih-Harbiye* a re-investigated within the context of opportunities of novel as a literary genre and the matical equivalentents in the work are discussed. Beside having some original implications, traces of the general tendencies of the period are visible in the novel. Besides, the placement of the

confliction components inside the novel as the indicators of the structure are discussed and some findings at this point are presented to the attention of there aders.

Key Words: Novel, Fiction Works, Novel structure, Peyami Safa, Fatih-Harbiye

Öz

Modern çağın anlatım türü olarak kabul edilen romanlar, iletilmek istenen fikrin temsil edilmesini sağlayacak önemli bir zemine sahiptir. Bu, hem edebiyatın fikir dünyasıyla olan ilişkisinden hem de romanın buna uygun bir tür olmasından ileri gelmektedir. Barındırdığı çoklu yapısıyla kurmaca eserlerin başında gelen roman, bu unsurlarından dolayı eleştirmenlerin dikkatini çekmiştir. Cumhuriyet döneminin romanlarına bakıldığında, bu çoklu yapının merkezlendiği farklı temalar ve fikirler arasında Batılılaşmanın oldukça önem kazandığı görülür. Bu nedenle, Cumhuriyet dönemi ve öncesinin genel eğilimi olan Batılılaşma fikriyatının işlendiği romanların, sıklıkla değerlendirme konusu olduğu görülmektedir. Bu dönemin yazarlarının başında gelen Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye romanı da, böyle bir içeriğe sahip olması bakımından önemli bir yere sahiptir. Eserde, Neriman adlı bir genç kızın Doğu ve Batı düşünceleri arasında yaşadığı gelgitler ve buna bağlı olarak yaşanan bazı çatışmaların işlendiği görülmektedir. Bu çatışmalar sonucunda Doğu düşüncesinin ve geleneğinin yüceliği, bu genç kızın Doğu düşüncesinde karar kılmasıyla ön plana çıkarılırken, Doğu-Batı düşüncelerinin bir sentez kurmaları gerektiğine de dikkat çekilmiştir. Bu yazıda, roman türünün sunduğu imkânlar bağlamında Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye romanının yapısal unsurları irdelenmiş ve barındırdığı tematik karşılıklar söz konusu edilmeye çalışılmıştır. Fatih-Harbiye romanının, özgün bazı içermelere sahip olmakla beraber, dönemin genel eğiliminden de izler taşıdığı görülmüştür. Ayrıca, roman yapısının gösterenleri olarak çatışma unsurlarının eser içerisindeki konumları tartışılmış ve bu yönde bazı tespitler dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Roman, kurmaca eser, romanda yapı, Peyami Safa, Fatih-Harbiye.

1. Giriş

Yazarların duygu ve düşüncelerini başkalarına iletme arzuları, her zaman için kendini güçlü bir şekilde göstermiştir. Bu, yazarlar açısından vazgeçilmez bir durum olup edebiyat dünyasının önemli bir mevzuu olarak anlaşılmalıdır. Tabii ki bunun gerçekleşmesi için yazarların önünde duran yegâne imkân yazıdır. Duygu ve düşüncelerin sarmalandığı yazının, edebiyat dünyasındaki biçimsel karşılığı ise yapıtlardır. Kimi duygu ve düşüncelerini, topluma benimsetmek istediği davasını, büyük coşkunlukla tarihin büyük anlatılarından olan destandan devreden tematik şiirlerle, kimi durumlardan süzölmüş ince tatları okuyucusuna sunmak için son derece

kırılğan bir yapıya sahip olan öyküyle, kimi ise modern zamanların anlatım türü¹ olarak adlandırılan romanlarla bunu ortaya koymaya çalışmıştır. Sonuçta, yazarın mucizevî parmaklarından okuyucunun bakir zihnine dek uzanan ve insanoğlunun eşsiz üretimlerinden olan edebiyatın, türler ve biçimler üzerinden inşa süreci söz konusu olmaktadır.

Modern çağın anlatılarından olan romanın Türk edebiyatındaki kullanımı, yukarıdaki söylem üzerinden düşünüldüğünde oldukça büyüktür. Her ne kadar Batılı anlamda bir değişimin söz konusu olduğu zamanlardan bize gelen bir edebi tür olsa da roman; içinde barındırdığı kullanım imkânları açısından, bu duruma karşıtlık içeren fikirlerin ortaya konmasına da zemin oluşturmuştur. Özellikle, Türk edebiyatının önemli isimlerinin Batı karşıtlığını dile getirdikleri bir tür olarak roman, edebiyat dünyasının ilgisini çekecek bir alan açmıştır. Romanın bu işlevselliğini büyük bir yetkinlikle kullanan edebiyatçıların başında Cumhuriyet döneminin önemli temsilcilerinden olan Peyami Safa gelmektedir. Hatta Cumhuriyetten sonraki romanda, Doğu-Batı meselesini en fazla ve en belirgin şekilde işleyen romancının Peyami Safa olduğu ileri sürülmüştür.² Peyami Safa romanı, bu anlamda, hem güttüğü davasını, döneminde edebi bir üslup içinde aktarmayı bilmiş hem de roman sanatının tekniklerine vakıf bir yazınsallık ortaya koymayı becermiştir.³ Bu durum, onun, edebiyatın birçok dalında eser vermesine karşın, bariz yönünün romancılık olduğu fikrini oluşturmuştur.⁴ Yukarıdaki ifadeler bağlamında, Cumhuriyet döneminin önemli romancılarından olan Peyami Safa'nın Doğu-Batı çatışması üzerine inşa ettiği Fatih-Harbiye romanı, yapısal unsurları merkeze alınarak incelenecektir. Ayrıca bu yapıya kaynaklık eden Doğucu/millî hissiyatın roman yapısı içerisindeki tutarlılığı irdelenerek bu bakış açısının geçerliliğine ilişkin bazı dikkatler söz konusu edilmeye çalışılacaktır.

2. Bir Kurmaca Eser Olarak Romanda Yapı

Kurmaca metinlerin önemli unsurlarından olan 'yapı', romanda öz, hikâye, görünen olaylar dizisi, eserdeki formül, iskelet, mekanizma, düzenleme anlamlarına gelir.⁵ Romanın ana unsurlarından olan 'olay'ın genişlemesini sağlayarak okuyucunun eserle olan bağını güçlü tutan ve eserdeki çatışmaları söz konusu eden vazgeçilmez unsurdur yapı. Anlatıcının zihninde filiz veren ve romanın sayfalarına gerek kişiler gerekse kişilere bağlı olarak ortaya çıkan kavramlar üzerinden yayılan fikirler, bu karşıtlıklar söz konusu olmadan dile getirilememektedir. Bu yüzden biçimsel bir unsur olarak algılansa da, anlatıcının nihai olarak söylemek istediğini romanda sırtlayan

¹ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları 1*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012, s.9.

² Dr. Mehmet Narlı, *Roman Ne Anlatır Cumhuriyet Dönemi 1920-2000*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s.110.

³ Ramazan Korkmaz (ed.), *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.145.

⁴ Mehmet Tekin, *Romancı Yönüyle Peyami Safa*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s.13.

⁵ Philip Stevick, *Roman Teorisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2010, s.131.

yapı, oldukça önemli bir unsurdur. Yapı adeta, kurmaca türlerinin el verdiği ölçüde anlaşılabilir bir savaşın çatışmasını oluşturacak kişiler ile bunlara bağlı her türlü mekânın, nesnenin savaştığı başat unsur olarak anlaşılmalıdır. Çünkü anlatıcının söz konusu edeceği nihai fikriyatın, gösterenleri olmadan dile getirilmesi başka türlü mümkün olmamaktadır. Romanın iyice artan bir gerilim ve art arda gelen birtakım sarsılmalarla ilerlediğini belirten E.M. Forster,⁶ romanın hayat bulması konusunda ihtiyaç duyduğu sürekliliğe çatışmaları işaret ederek varmaktadır. Bu da göstermektedir ki, çatışmaların hayat verdiği bir unsur olarak romanda yapı oldukça önem taşımaktadır.

3. Fatih-Harbiye'de Yapı

1931 yılında kaleme alınan Fatih-Harbiye, Batılılaşmanın yanlış sonuçlarını eleştiren, farklı kültürleri ve yaşantıları sembolize eden iki karşıt mekân üzerinden anlatılmaktadır.⁷ Bu karşıt mekânlar, çevreledikleri diğer alt karşıtlıklarla öyle güçlü bir şekilde verilmiştir ki, Fatih-Harbiye romanı, kendisini, konusundan çok uygulanan tekniğiyle kabul ettirmiştir.⁸ Eserin merkezinde yer alan Neriman adlı genç kız, Doğu-Batı ayrımında bazı çatışmalar yaşayarak bu iki dünyanın sentezine ilişkin bir sonuca doğru gitmektedir. Büyük ölçüde, Neriman adlı başkişinin içsel çatışmalarıyla bu mekânlara ilişkin farklılıklar gün yüzüne çıkarken, bu mekânların çatışmasıyla da, yanlış Batılılaşma fikri, kendine haklı bir zemin oluşturmaktadır. Bir fikriyatın dile gelmesi için karşıt fikre ilişkin nesnelere, kavramları veya durumları söz konusu etmesi, sözün mantığı açısından bir zorunluluktur ve anlatı türlerinde bunun kullanımı, kendinden bir özellik olarak anlaşılmalıdır. Bu, kullanılan tekniklerle farklı bir boyut olsa da, nihai planda okuyucuya benimsetilmeye, aktarılmaya çalışılan fikir olarak kendini mutlaka göstermek isteyecektir. Yapı unsurunun, roman sanatı içerisinde farklı anlaşılma durumunu söz konusu eden R.S. Crane, bu değişken yapıları 'olay yapıları', 'karakter yapıları' ve 'düşünce yapıları' olarak sıralar.⁹ Fatih-Harbiye romanı, bu ayrım açısından ele alındığında, her üçünden de bir karşılığa sahip görünmektedir. Söz konusu eserde 'olay yapıları'ndaki belirleyenin ani veya aşamalı değişim olarak belirlendiği¹⁰ dikkate alınırca, Fatih-Harbiye'deki başkişi olan Neriman'ın, yaşadığı iç çatışmalardan sonra aşamalı olarak bir değişim geçirdiği görülmektedir. Aynı şekilde 'karakter yapıları'ndaki değişim de, karaktere bağlı fikri bir değişim olarak ifade edilmektedir.¹¹ Söz konusu karakterimiz olan Neriman için bu ayrımın ortaya koyduğu söylem uygun görünmektedir. Bu da bize karakterin, yaşadıkları ve fikri değişimleriyle beraber bir bütün halinde yapısal unsur olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir.

⁶ E.M. Forster, *Roman Sanatı*, Adam Yayınları, İstanbul, 1985, s.158.

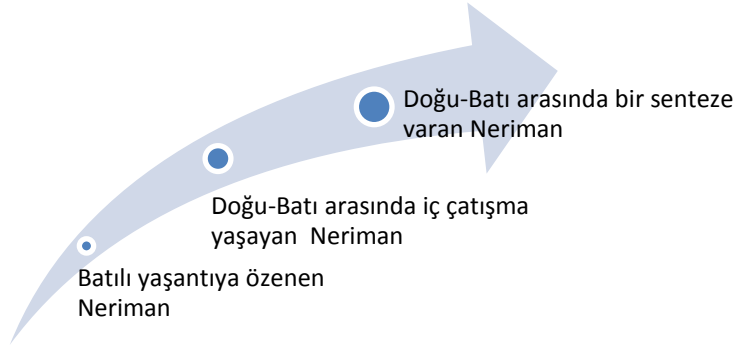
⁷ Ramazan Korkmaz (ed.), a.g.e., s.416.

⁸ Mehmet Tekin, a.g.e., s.23.

⁹ Philip Stevick, a.g.e., s.133.

¹⁰ A.g.e., s.133.

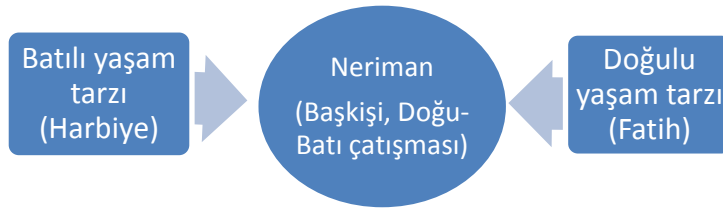
¹¹ A.g.e., s.133.

Şekil 1. Fatih-Harbiye'de Neriman merkezli olay-karakter-düşünce yapısındaki değişim

3.1. Fatih-Harbiye'de Yapısal Belirleyenler

Yukarıda zikredildiği gibi çatışmalar, gerek karakterler ve karakterlere bağlı fikirler gerekse mekânlar ve mekânlara ait özellikler üzerinden romanın taşıyıcısı olarak karşımızda yer almaktadır. Bir karakterin çatışma unsuru olarak kullandığı dil, söylem ve olaylara bakış açısı, küçük çaplı çatışmaları roman içerisinde önemli bir konuma taşıırken, bunların nihai olarak değerlendirileceği başlık, yine ana karakter olarak söz konusu edilmektedir. Bu, mekânsal karşıtlığın belirlediği roman yapısı içinde geçerli bir ifade olarak anlaşılmalıdır. Sonuç olarak, çatışma örnekleri veya nesnelere genellik-özellik ilişkisi içerisinde bir kapsama sahiptir ve söz konusu edilme durumları değişkenlik göstermektedir.

Şekil 2. Fatih-Harbiye'de temel çatışma unsuru

3.1.1. Doğu-Batı Çatışmasının Göstereni Olarak Bir İç Çatışma: Neriman-Neriman Çatışması

Roman, yalnızca bir unsuru merkeze alınarak değerlendirme yapılacak bir sanat değildir. Bu, aslında bütün sanat türleri ve biçimleri açısından da böyledir. Ama söz konusu roman sanatı, barındırdığı olduğu ayrıntılar açısından bu ifadedeki dikkati

fazlasıyla hak etmektedir. Çünkü baskın gelen karakterin, mekânın... ve bağlamında söz konusu olan diğer bütün şeylerin kopmaz bir ilişkiyle roman sayfaları içerisinde kurduğu bağ, bu söylemi güçlü bir konuma taşıyacaktır. Bu yüzden roman incelemelerinde, eleştirmenin tartısı oldukça hassas olmalı ve eseri tartarken dengeleyici bir dikkati elden bırakmaması gerekmektedir. Aksi takdirde, çözümleme uğraşının ayrıştırıcı bir hal almasının esere de, edebiyat bilimine de zarar vermesi kaçınılmaz olacaktır. Bu başlık altında söz konusu olan değininin, genel olarak roman kurgusuna ilişkin bir bilgilenme durumu oluşturması açısından bir önemi vardır. Ayrıca, özel olarak Neriman karakterindeki iç çatışmanın hem mekânsal hem yaşantısal hem de geriye dönük bir arka plana sahip olması açısından bir doğruluk değeri de taşıdığı söylenebilir. Tüm bunlar, Neriman karakterinin iç çatışmalarına kaynaklık eden unsurların, bir çatışma ilişkisine sahip olmaları açısından mümkün olmaktadır. Neriman üzerine kurulu bu romanda, değişimin sancılı tarafları mekân, kişi, fikir çatışmaları olarak ön plana çıkarken, aslında tüm bunlar, bu çatışmaların yoğrulduğu Neriman karakterinin iç dünyasına bizi götürmektedir. Gerek anlatıcının ağzından gerekse Neriman'ın anlatımı devraldığı zamanlardaki ifadeler, bu içsel çatışmanın örnekleri olarak karşımızdadır. Dışsal çatışmalara örnek teşkil edecek her nesnenin, ifadenin, mekânın bir anlam bulduğu yer Neriman karakteridir ve bu da, bu dışsal çatışmaların adresinin bir iç çatışma olarak Neriman'da toplanması gerektiğini işaret etmektedir. Bu yüzden Fatih-Harbiye romanının ana çatışması olarak ön plana çıkan Doğu-Batı çatışması, Neriman karakteri ve değişimindeki içsel çatışma söz konusu edilmeden eksik kalacaktır. Bu durum, Georg Lukacs'ın ifadesiyle daha iyi anlaşılacaktır: Romanın içsel biçimi, sorunlu bireyin kendine doğru yolculuk süreci olarak kavranmıştır.¹²

Neriman karakteri, arada kalmışlığın vermiş olduğu sıkıntılardan Doğu dünyasına ilişkin oldukça tepkisel bazı ifadeler kullanmaktadır. Bu da, Neriman karakterindeki içsel sıkışmanın bir patlamayla sonuçlandığı fikrini ortaya çıkarmaktadır. Sıralanan mekân, eşya, insan halleri içsel çatışmanın doruğa çıktığı örnekler olarak görülmektedir:

“ ...

İki arkadaş da konuşmadan epey yürüdüler...

Neriman birdenbire boşaldı. Sinirlendiği vakit iplik kadar incelen ve sık sık asabi titreyişlerin kopardığı hırçın bir sesle söylenmeye başladı:

-Öf... bu elimdeki ut da sinirime dokunuyor, kıracağım geliyor. ... Bunu benim elime nereden musallat ettiler? Evdeki her şey yetmiyormuş gibi üstelik bir de Darülelhan! Şu alaturka musikiyi kaldıracaklar mı ne yapacaklar? Yapsalar da ben de kurtulsam. ...

¹² Georg Lukacs, Roman Kuramı, Metis Yay. İstanbul, 2011, s.86.

Kendimden nefret ediyorum. Oturduğum mahalle, oturduğum ev, konuştuğum adamlar çoğu sinirime dokunuyor. ...”¹³

“... Fakat ne idi, arasına Neriman’ı yakalayan o kuvvetli arzu ki bunların hepsine karşı nefret, isyan uyandırıyor.

Gözleri lamba şişesinin içinde yanan fitile daldı ve epeyce düşündü. Fakat muhakeme etmiyordu. Birdenbire zıt bir takım hayaller gözünün önünden geçiyor ve kendiliklerinden bir sürü mukayese unsurları teşkil ediyordu: Fatih sokakları, Beyoğlu caddesi, başörtülü kadınlar, ... otomobiller... apartmanlar... Maksim salonu... Fatih Camii’nin avlusu, ezan sesi...”¹⁴

Bu pasajlar, romanın istendik bir sonuca evrilmesi için Neriman’ın Batılı yaşam tarzına olan yöneliminin bir zemine sahip olmadığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. İç çatışmanın kurgusal bir boyut olarak tasarlanmasının gün yüzüne çıktığı bu ifadelerde, Neriman’ın bu fikirleri öne sürüşünde örtük bir masumiyet vardır. Bu da asli anlamda söz konusu edilecek Doğu-Batı ayrımındaki yanlış bakış açısının bir tezahürü olarak aktarılmaya çalışılmıştır. Bu ayrımın bir iç çatışma olarak yansıtıldığı Neriman’ın gelgitlerinin, romanın sonuna doğru dinmesiyle ve buna paralel gelişen birtakım olaylarla bu iç çatışma, yerini artık bir esenliğe bırakmaktadır. Bu esenlik hali, Doğu-Batı karşıtlığında sentezci bir yaklaşımla beraber milli bir kimliği de içinde barındırmaktadır. Romanda yaratıcı ile yazarın aynı kişi olmasını temel ilke olarak gören E.M. Forster,¹⁵ Neriman karakterinin yaratılma ve yazılma durumu hakkında bizlere ışık tutmaktadır. Bu bakımdan Neriman’ı ve yaşadığı iç çatışmayı, romanda yer alan değil, yer alması istenen bir yapısal durum olarak okumak gerekmektedir. Ayrıca bunu, doğal bir durum olarak da okumak gerekir. Çünkü Forster, romancının da, sonuç itibarıyla bir insan olması bakımından konusu ile olan güçlü yakınlığından bahsetmektedir.¹⁶

3.1.2. Karakter Çatışması

Romanda karakter, başlı başına bir unsurdur ve aslında bizim yapısal yaklaşımımızın dışında kalmaktadır. Ama roman, daha evvelde belirtildiği üzere, bileşenleri oldukça fazla olan ve bu bileşenleri birbirine çok güçlü bir şekilde nitelik katan karma bir yapıya sahiptir. Bu yüzden olsa gerek, E.M. Forster, roman karakterlerinin, romanın öteki unsurlarıyla olan ilişkisini önemli bulur.¹⁷ Bu bakımdan, karakter tahlilini yaparken, bunların yapısal konumlarına değinmemek mümkün

¹³ Peyami Safa, Fatih-Harbiye, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s.28.

¹⁴ A.g.e., s.47.

¹⁵ E.M. Forster, a.g.e., s.96.

¹⁶ A.g.e., s.83.

¹⁷ Philip Stevick, a.g.e. s.168.

değildir. Bu başlık altında karakterler, yapısal unsur olarak çatışmayı söz konusu etmeleri açısından irdelenmektedir. Fatih-Harbiye'nin ana karakteri Neriman, odak noktasında olmak üzere, etrafındaki diğer şahıslarla Doğu-Batı fikriyatı çerçevesinde bir çatışma halindedir. Bunun kendine dönük tarafı, iç çatışmayı belirlerken, yansımaları ise dış çatışmayı var etmektedir. Genel olarak karakter düzeyindeki çatışmanın sınırı bu kadardır Fatih-Harbiye'de. Yansımaları ise bahsedildiği gibi, iç çatışma ve bahsedileceği üzere mekân, nesne, söylem düzeyinde gerçekleşmektedir. Roman karakterlerinin, kendilerini, romancının taleplerine uydurmak mecburiyetlerinden bahseden Forster,¹⁸ bu ifadesiyle bizi, romancının vermek istediği fikre götürmektedir. Bu da Peyami Safa'nın hemen hemen bütün eserlerinde söz konusu ettiği Doğu-Batı fikriyatlarının karakterler düzeyinde temsil edilmelerine olanak sağlamıştır.

Roman karakterlerinin çatışmalarını, roman yapısını var eden önemli unsur olarak görmek kadar bir ilişki olarak da görmek mümkündür. Sonuçta, çatışmayı doğuracak olan şey ilişkidir. Bu açıdan, karakterlerin her ne kadar bir çatışmayla romanda güçlü bir konum kazandıklarını söz konusu etsek de, birbirlerini dengeleyici bir ilişkiler ağına sahip olduklarını da düşünmemiz gerekir. Çoğu romanda kişilerin yayılıp kurgusal bağdan uzaklaşmayacağını, çünkü karşılıklı olarak birbirlerini dizginlemeleri gerektiğini belirten Forster,¹⁹ roman yapısının nasıl farklı bakış açılarıyla ele alınabileceğini göstermektedir. Fatih-Harbiye romanın karakterlerine bu açıdan bakıldığında, Neriman karakterinde görülen çatışmaların, etrafındaki birçok kişiyle aslında bir ilişki içerisinde düşünülebileceğini akla getirmektedir. Bu bakımdan, genel olarak söz konusu romanımızdaki karakterler, bir denge zeminine de sahip bulunmaktadırlar.

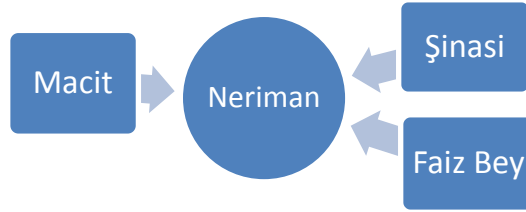
Karakter çatışması başlığı altında son olarak Forster'ın "yalınkat" ve "çok yönlü" kavramlarına başvurmak gerekir. Bunlar, romandaki çatışmaların seyri ve yoğunluğu konusunda belirleyici kavramlar olarak görünmektedir. Forster, kısaca, bir roman kişinin "çok yönlü" yahut "yalınkat" olup olmadığını belirlemenin, inandırıcı bir şekilde bizi şaşırtıp şaşırtamamasına bağlı olduğunu söylemektedir.²⁰ Ayrıca şaşırtıp inandırıcı olamamasını da, yuvarlaklık (çok yönlülük) taslamak olarak belirlemektedir. Bu açıdan Fatih-Harbiye romanı, Neriman dışındaki karakterler için yalınkatlığın söz konusu olduğu bir roman olarak görülebilir. Çünkü değişim ve roman seyri içerisinde belirsizlik, Neriman karakterinde odaklanmaktadır. Çok yönlü (yuvarlak) bir karakter olarak düşündüğümüz Neriman ise, aslında romandaki değişim seyri içerisinde çok yönlülüğe sahip görünmekle beraber, zaman zaman bu inandırıcılığını kaybetmektedir. Buna sebep olan şeyi, roman sonuna doğru çatışma unsurlarının hızla çözülmesiyle Neriman'ın istenen sonuca gelmesindeki yazar çabasında aramak gerekir. Bu yüzden Fatih-Harbiye'deki karakter çatışmasının asıl çevrimini bu noktada görmek ve anlamaya çalışmak önem kazanmaktadır.

¹⁸ A.g.e. s.168.

¹⁹ E.M. Forster, a.g.e., s.106.

²⁰ A.g.e., s.119.

Şekil 3. Fatih-Harbiye’de genel olarak karakter çatışması

3.1.3. Mekânsal Çatışma

Fikri çatışmanın temelinde yer alan Fatih-Harbiye semtleri, romanın adı olması açısından, mekânsal çatışmanın ana mekânları olarak tartışmaya açık görülmemektedir. Bu baskınlık, bu semtlerin, içsel malzemelerinin de toparlayıcısı olmasını sağlamaktadır. Dile gelen herhangi bir sokak, işyeri, yapı... bu bütünsel iki mekanın içinde güçlü çatışanlar olarak eserin kalitesini artırmaktadır. Eski tarz anlatımlarda, daha çok betimsel bir destekleme görevini yerine getiren mekân, çağdaş roman algısında yerini gerçeği sezdirmek gibi daha çağsıl bir tercihe bırakmıştır.²¹ Dolayısıyla mekân, dış gerçeklikten iç gerçekliğin yansıtıldığı bir araç halini almıştır.²² Bu tespitten hareketle, Fatih-Harbiye mekânlarının fikri planda çatışma mekânı olarak anlaşılmasının mantığı daha iyi bir şekilde kendini belli etmektedir. İnsan unsurunun coğrafi, sosyokültürel boyutunun kimlikler üzerinde inşa edici boyutu dikkate alındığında büyük ölçüde milletlerin, daha küçük ölçüde ise kliklerin yaşadığı çevrelerin çatışma nesnesi/mekânı olarak anlaşılması tarihin yabancı olmadığı bir durumdur. Bu yüzden Doğu-Batı coğrafyalarıyla birtakım şehir ve semt isimlerinin şahsiyet merkezli algılara kaynaklık etmesi de gayet anlaşılır bir durum olarak görülmelidir. Cumhuriyetin geçiş döneminde, geçiş kavramının kutuplu halini yansıtan Fatih ve Harbiye, zaten roman dışında da bir çatışma zeminine müsait olarak hafızalarda yer etmiştir. Bunun gerek esere isim olarak verilmesi gerekse yapısal bir unsur olarak yerleştirilmesi, var olan çatışmanın kurgu düzeyinde devam ettirilmesi anlamını taşımaktadır. Yani bu bağlamda, okuyucunun bu çatışmaya hazır bir algısından bahsetmenin doğru olacağı düşünülmektedir. Bu da, Peyami Safa'nın dönemin Türkiye'sine ilişkin oldukça önemli görünen kimliksel ayrışmanın peşinde

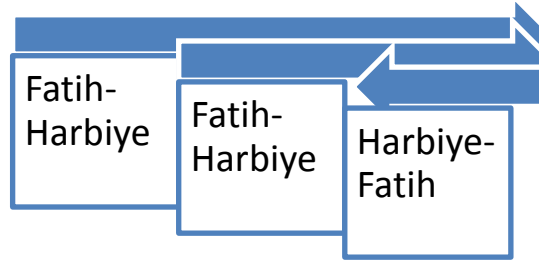
²¹ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları 1*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012, s.156.

²² A.g.e., s.157.

olduğunu ve bunu romanlarına yansıtarak toplumsal bilince kendi düşünsel tercihi çerçevesinde sanatsal bir katkıda bulunma uğraşını verdiğini göstermektedir. Ne kadar başarı sağladığı veyahut toplumun bu uğraşın ne kadar farkında olduğu ise başka bir tartışma mevzuudur.

Romanın, mekâna ait en orijinal kullanımlarından biri güzergâh olarak aktarılma durumundan ortaya çıkmaktadır, denilebilir. Romanın daha başında Neriman, Şinasi'den ayrılarak ait olduğu kimliğinin birer göstereni olarak Fatih-Harbiye tramvayına, gayet hevesli bir şekilde herkesten önce binmektedir.²³ Bu seyrir, henüz romanın başında verilerek Neriman karakterinin zihni değişimini, Doğu'dan Batı'ya doğru bir yön algısıyla bizlere yansıtmaktadır. Romanın devam eden sayfalarında Neriman, arkadaşı Fahriye ile beraber aynı güzergâhı tekrar kullanır.²⁴ Bu da, yine çatışma unsuru olarak Neriman'ın değişiminin olumsuz seyrine ilişkin bir mekân/yön çatışması olarak bize yansır. Nihayet bu iki yolculuğun, artık Neriman karakterindeki değişime bağlı olarak Fatih-Harbiye olarak değil, roman sonunda üçüncü bir yolculuk olarak Harbiye-Fatih şeklinde değişmesiyle mekânsal çatışma doruğuna varır ve değişim istendik bir hale getirilir.²⁵

Şekil 4. Neriman'ın değişimi merkezinde mekânsal çatışmada güzergâh

Örnek düzeyinde mekânsal çatışma söz konusu edilecekse aşağıdaki pasajlar, roman mekânı olarak çatışmanın nasıl sağlandığını göstermesi açısından oldukça önemlidir:

“...Kendimden nefret ediyorum. Oturduğum mahalle, oturduğum ev, konuştuğum adamlar çoğu sinirime dokunuyor. O Fatih meydanının önünden geçerken meydan kahvelerinde bir sürü işsiz güçsüz softa makulesi adamlar oturuyorlar. ... Sonra o dükkânları hali nedir? Adım başına aşçı ve kahve. ... Dün Tünel'den Galatasaray'a kadar dükkânlara baktım. Esnaf bile zevk sahibi, İnsan bir bahçede geziniyormuş gibi oluyor. Her camekân çiçek gibi...”²⁶

²³ Peyami Safa, a.g.e., s.11.

²⁴ A.g.e., s.31.

²⁵ A.g.e., s.106.

²⁶ A.g.e., s.29.

“... bir kahvenin önünden geçerken Neriman gene biraz hararetlendi:

-Al! İşte bir tane daha... Sokak ortasında oturuyor, kahve içiyorlar... ..

-Allah aşkına bak! Dedi, yol üstünde mezarlık olur mu? Koskoca cadde... Ortasında mezarlık... Mezarlar arasında yaşıyoruz.”²⁷

“... Neriman Beyoğlu’na çıktığı vakit, halis Türk mahallelerinde oturanların çoğu gibi, kendini büyük bir seyahat yapmış sanırdı. Gene Fatih uzakta, çok uzakta kaldı. Tramvayla bir saat bile sürmeyen bu mesafe, Neriman’a Efgan yolu kadar uzun görünürdü ve Kabil’le New York arasındaki farkların çoğuna İstanbul’un iki semti arasında kolayca tesadüf edilir. ...”²⁸

Neriman’ın bu ifadeleri, çatışma unsuru olarak mekâna, romanda önemli bir yer yüklerken, aslında arka planda Peyami Safa’nın Doğu-Batı çatışmasında biraz gerçekçi bir bakış açısına sahip olduğunu da bizlere göstermektedir. Daha ileride ayrıntılı şekilde üzerinde durulacak olan bu gerçekçilik/dengeleyicilik/sentezcilik, roman mantığı içerisinde mekânı söyleten bir konuma getirmesi bakımından oldukça önemlidir.

Neriman’ın mekân değerlendirmelerinde yukarıdaki karşıtlıklar ön plana çıkarken, Şinasi’nin aşağıdaki pasajda yer alan yaklaşımı da aynı çatışmayı besleyen diğer kutba işaret etmektedir:

“ Bir gün Şinasi’yle bu itriyat mağazalarından birinin önünde durmuşlardı. Neriman’daki arzuları sezen Şinasi demişti ki:

-Bu camekânlar kimbilir kaç Türk kızını baştan çıkardı ve çıkaracak! ...”²⁹

Romanda çatışmanın mayalandığı ilk sayfalarda olumsuz bir konumda değerlendirilen Fatih semti, romanın çözümüne doğru Neriman’ın değişimiyle olumlu bir konuma yerleşmektedir. Neriman ve babası Faiz Bey’in diyaloglarından birinde “...bütün Fatih uykuda. ...”³⁰ ibaresi uykunun, geri kalmışlık açısından söz konusu edilmesiyle romanda yer alırken; romanın sonunda Fatih semti etrafında ‘uyku’ sanatsal bir derinlikle olumlanmış bir bakış açısıyla anlatılmaktadır. Büyük medeniyetin mekânı olarak yüceltilen Fatih, ‘otomobil’in sembolize ettiği Batı

²⁷ A.g.e., s.30-31.

²⁸ A.g.e., s.32.

²⁹ A.g.e., s.33.

³⁰ A.g.e., s.49.

tarafından huzuru bozulmuş bir mekân olarak aktarılmaktadır. Batı da burada, 'uyuyan bir adamın genzine kaçan bir sinek' gibidir:

" ...

Bütün Fatih uykuda. Otomobil, uyuyan bir adamın genzine kaçan sinek gibi, karanlık sokakların derin sükununu gıcıkıyor... Bu saatte, Fatih'in simsiyah büyük şiltesi üstünde, arzular, büyük hırslar, insanlar, hayvanlar ve taşlar, yekpare bir külçe halinde, sızmış gibi, ayrılmayacakmış gibi, dirilmeyecekmiş gibi uykuda. ..."31

3.1.4. Nesne Çatışması

Bir tiyatro sahnesindeki herhangi bir dekoratif unsurun izleyici önünde tutmuş olduğu dil, insanı nesnenin hakikatine götürmesi açısından iyi bir karşılaşma olarak görülmelidir. Günlük hayatın bütün kargaşası içerisinde göremediğimiz, sadece baktığımız bu nesnelerin sanatsal sunudaki karşılığı, işte böyle bir kök tutması açısından oldukça önemlidir. Bu yüzden roman sanatı içerisinde de söz konusu edilen nesnelerin, romanın hacmine karşılık zayıf bir yer tutmalarına çok da aldanmamak gerekir. Kurmaca metnin bazı özelliklerinden bahseden Şerif Aktaş, inceleme metnimiz olan Fatih-Harbiye romanını örnek göstererek Şinasi'nin kolunun altındaki kemeçenin herhangi bir kemeçe olmadığını, aksine bir 'anlayışı bir yaşayış tarzını ifade eden bir sembol' olduğunu belirtir.³² Bu tarz nesnelere, bilinçli bir şekilde yerleştiren sanatçı olduğu gibi, kendinden bir gereklilikle okuyucu tarafından oldukça özel ve öznel bir şekilde keşfedilen nesnelere de görmek mümkündür. Okuyucu tarafından anlamlı kılınan bu nesnelerin değerinin de, sanatsal duyuş açısından yadsınmaması gerekmektedir. Tabii ki bizim söz konusu etmeye çalıştığımız, bilinçli bir şekilde esere kodlanan ve çözüldüklerinde hem karakterleri hem de taşıdıkları fikirleri göstermesi bakımından eserde kendine yer bulan nesnelere/şeyalardır. Bu noktada Fatih-Harbiye romanı, oldukça zengin bir malzemeye sahiptir. Geçiş döneminin romanı olması bakımından geçiş karakterlerini işleyen bu roman, bu karakterlere ve kullanılan mekâna ilişkin yoğun çatışma nesnelere bulmakta pek zorlanmamış gözükmektedir. Henüz romanın başlarında hareketli bir sahneyle, okuyucunun romana sağlıklı bir giriş yapmasını başarılı bir şekilde sağlayan Peyami Safa, erkek karakter olan Şinasi'nin moralsiz olduğu bir anda, bir gazete ile karşılaşmasını verir. Bu gazetenin ilk sayfasında yer aldığı belirtilen haber, Doğu-Batı fikriyatının çatışma alanı bulması açısından bir nesne olarak karşımızdadır.³³ Çünkü haber, alaturka-alafranga musiki münakaşası hakkında sözler içermektedir.

Neriman ile aralarındaki kötüleşen ilişkinin moralsizliğiyle roman içerisinde kendini değişik haller içerisinde bulan Şinasi, Neriman ile olan eski anılarının tazeleniği bir pasajda, Neriman'ın değişimini bir de nesnelere üzerinden düşler:

³¹ A.g.e., s.130.

³² Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yay., Ankara, 2003, s. 40

³³ Peyami Safa, a.g.e., s.10.

“ ...

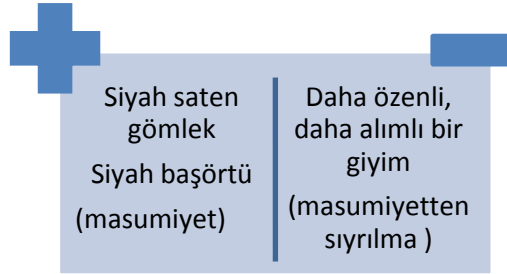
Kim bilir, kaç defa bu yollardan beraber geçtiler.

Yedi sene!

Siyah saten gömlekle, siyah başörtülü kız. ...”³⁴

Yukarıdaki ‘siyah saten gömlek’ ile ‘siyah başörtü’ üzerinden bu rengin sembolik değeri aksine bir masumiyet söz konusu edilmektedir. Çünkü eskiden bu iki nesneyle yerleşik bir görünüm gösteren Neriman, artık bu masumiyet renginden ve giysisinden sıyrılmış ve başka bir hal tutturmuştur. Bu değişimin Neriman tarafından başlangıçta algılanamaması, Batılı fikriyatın Neriman karakteri etrafında bir bilinçsizlik ürünü olduğu temeline dayanır. Çünkü Neriman, değişen giyimindeki algısını, arzu ve tedirginlik arasında bir ruh çatışması olarak da bizlere yansıtmaktadır. Ona göre bu yeni giyim tarzı, eskinin karşısında Doğulu zihniyet tarafından hazmedilemeyen “biraz temizce giyinmek”tir. Bu yüzden giysilerin, asli çatışma unsuru olan Doğu-Batı çatışması için göndergesel bir değeri taşıdığı muhakkaktır:

“... O Fatih meydanının önünden geçerken meydan kahvelerinde bir sürü işsiz güçsüz, softa makulesi adamlar oturuyorlar. Biraz temizce giyindin mi insanın arkasından fena fena bakıyorlar, kimbilir neler söylemiyorlar, insan yolda bile rahat yürüyemiyor. ...”³⁵

Şekil 5. Nesne çatışması

Aynı şekilde Neriman’ın, romanın başlarında eve geç gelişi verilirken, babasıyla karşılaşmalarında da çatışan nesnelere devreye sokulmaktadır:

“ ...

³⁴ A.g.e., s.14.

³⁵ A.g.e., s.29.

Bir basamak geriye indi ve gözleri babasının gözleriyle karşılaştığında başını önüne eğdi, kaldı. Faiz bey orada, beyaz tekkesi ve beyaz entarisiyle hareketsiz duruyor, ona bakıyordu.

...

Faiz Bey, Neriman'ın arkasından biraz baktıktan sonra, basamakları ağır ağır çıkmıştı. Sofada, yerde, gözüne bazı kâğıt parçaları ilişti. ... Epey düşündükten sonra Faiz Bey, bunlara "konfeti ve serpantin" dendiğini hatırladı. ...

Kulağında hâlâ bir otomobil gürültüsü vardı, ... arada bir avucunu açarak, serbest kalınca birer solucan gibi kıvıldamaya başlayan buruşuk renkli kağıtlara bakıyor, fakat onları bir görüyor, bir gözden kaybediyordu."³⁶

Neriman'ın söylemiyle ön plana çıkan ve aidiyetleri roman içerisinde oldukça belirgin olan nesnelere sadece gözleme dayalı bir karşılığa sahip olmadıkları görülmektedir. Kimi zaman Neriman'ın çatışan nesnelere, yukarıda da ifade edildiği gibi bir iç çatışma mantığı içerisinde tamamıyla zihinde olgunlaştığı görülmektedir. Dışsal bir bakış açısıyla temel çatışmalar olan Doğu ve Batı fikriyatını besleyen bu zihin/bilinç malzemesi olan nesnelere, içsel anlamda da romandaki ana karakterin gerginliğiyle çatışmayı daha özel kılmaktadır. Örneğin Neriman'ın Batılı tip olan Macit'le gece kulübündeki tecrübesi, daha sonra zihni bir gerilim haliyle aktarılmaktadır:

"...

Neriman ertesi gün geç uyandı ve yatağın içinde saatlerce kaldı. ... geceye ait hatıralar onu serbest bırakmıyor... onu oyalıyor...

Başında bir ağrı... loş bir zemin üstünde hep Maksim salonu gözünün önüne geliyor. Kuytu köşelerde renkli abajurlar. Sarışın bir kadın başı. Bir zil sesi, çığlıklar ve sıçrayışlar, alkış, damakta acı bir köpük lezzeti. Parlak, sarı bire etek...

... Maksim salonu gözünün önüne geliyordu.

Masanın beyaz örtüsü üstüne bir kokteyl damlası düşmüştü. Kokteyl. Bu kelimeyi ilk defa dün gece işitti. Kokteyl. Çok yabancı kelimelerin zihne takılan lafzi garabetleriyle, Neriman bunu da kendi kendine tekrar ediyordu: kokteyl, kokteyl. Kıpkırmızı elbiseli kadın ve erkek. Saat kaç? Herkes sallanıyor. "İsterseniz bir kokteyl daha için" diyor Macit. ..."³⁷

³⁶ A.g.e., s.19.

³⁷ A.g.e., s.21,22.

Gerçi burada anlatıcının Neriman karakterine oldukça yardımcı olduğu görülmektedir. Kurgusal bir aktör olarak anlatıcının karakter üzerindeki etkisi, farklı bir mevzuya bizi götürmesi nedeniyle burada üzerinde durulmayacaktır.

Nesne çatışmasına son bir örnek daha verilecek olursa, Neriman'ın bu ifadelerini dikkate almak doğru olsa gerek:

“... ”

-Öf... Bu elimdeki ut da sinirime dokunuyor, kıracağım geliyor.

... bunu benim elime nereden musallat ettiler? ... şu alaturka musikiyi kaldıracaklar mı ne yapacaklar? ... şu musibetin biçimine bak, hele şu torbası? ... Tırnağın biri kırık, öbürü batık... Ne imiş? Kemençe çalarmış. Böyle elini parçalayan sazı parçalamalı. ...”³⁸

Peyami Safa'nın nesnelere üzerindeki aktarımı, onun romanda nesnelere dilini ne kadar iyi kullanabildiğini göstermektedir. Bu, diğer romanlarında da farklı aktarımlarla ön plana çıkar. Mehmet Tekin, yazarın “eşya ögesinden” farklı amaçlar doğrultusunda yararlandığını ifade ederek bu tercihleri, hayat tarzı, mizaç, felsefe veya kullananları eleştirmek olarak sıralar.³⁹ Bir çatışma unsuru olarak nesnelere bu şekilde kullanılması, belki de Peyami Safa romancılığının en güçlü taraflarındandır, denilebilir. Çünkü roman sanatının eskiye nazaran günümüzdeki objektiflik çabaları anlatıcı üzerinde odaklandığı için, çatışma unsurlarını daha nesnel bir şekilde ortaya koymaları açısından nesnelere, anlatıcıya ya da tasarlanmış olan karakterlere göre daha elverişlidir. Bu da, sonuç itibarıyla nesnelere sadece yazar tarafından ön plana çıkarılmasının yeterli olduğunu ve daha sonrasında amaçlanan çatışmayı/gerilimi nesnelere kendisinin yaptığını bizlere göstermektedir.

3.1.5. Söylem Düzeyinde Çatışma

Neriman'ın Batılı yaşam tarzına öykünmesiyle yaşadığı içsel çatışma, söylem düzeyinde, kendince bazı tespitlerini haklı bir zemine çekme olarak da dikkatleri çeker. Bu hal, Şinasî'ye gösterilen muamele, arkadaşısı Fahriye ile diyalogları, babası Faiz Bey'e karşı yaklaşımında oldukça belirgin bir hal alır. Neriman'ın ağzından verilen ve romanın en nitelikli kullanımlarından sayılabilecek Doğu'nun 'kedi', Batı'nın ise 'köpek' olarak düşünülmesi, Neriman odaklı Doğu-Batı çatışmasının metaforik boyutta da ustaca ele alındığını gösterir. Neriman, söz konusu gerilimiyle hem yaşadığı çatışmanın kendisine verdiği huzursuzlukla hem de fikirlerini açarak söylem düzeyinde mevzi kazanmaya çalışmasıyla babası Faiz Bey'le bir cedelleşme içine girer. Bu çekişmenin arka planında, Neriman'ın Doğu ve Batı dünyalarına ilişkin fikri tespitleri ile buna karşılık Doğu'nun kendini romanda güçlü bir savunuyu eşliğinde

³⁸ A.g.e., s.28,29.

³⁹ Mehmet Tekin, *Romancı Yönüyle Peyami Safa*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s.300.

ortaya koyduğu Faiz Bey'in düşünceleri vardır. Faiz Bey, kızının bu durumundan gayet haberdar konumdadır ve bunu gidermenin ancak güçlü bir fikirle gerçekleşeceği hissini taşımaktadır. Dolayısıyla Faiz Bey'le başlayan, evin hizmetçisi Gülter'le içten içe hissettirilmeye çalışılan ve romanın sonunda Şinasi ve arkadaşı Ferit'le güçlü bir şekilde ortaya konan Doğu düşüncesinin haklılık durumu, romanın en önemli pasajlarından olarak dikkatleri çeker.

" ...

Neriman düşündü ve bir anda şarklıların kedileri ve garplıların köpekleri niçin bu kadar sevdiğini anladı. Hıristiyan evlerinde köpek ve Müslüman evlerinde kedi bolluğu şundandı: Şarklılar kediyeye, garplılar köpeğe benziyorlar! ...

Hemen bu fikrini babasına söylemek istedi ve alacağı cevabı merak etti. ..."40

" ...

Gülter dedi ki:

-Evde alafranga eşya da vardı: Konsollar, kanepeler... Fakat bunlar pek işe yaramazlardı. Büyük hanımefendi: "Frenk icadı amma... hiç de kullanışlı şeyler değil!" derdi. ve alaturka çekmecelerin, dolapların, minderlerin meziyetlerini anlatırdı... Odalarda bir iki iskemle de bulunurdu... Bunlar damat beyler içindi. Onlar iskemlelere otururlardı.

Neriman güldü:

-Demek iskemle alafrangalara mahsustu! ...

- ... Validende de el işleri merakı vardı, makineden çıkmış gibi dikiş dikerdi, hani şu "iğne ardı" derler, onu bir güzel yapardı ki..."41

Bu tarz diyalogların, romanın sonuna doğru Neriman'da özvarlığını keşfetmeye doğru daha bir önem kazandığı görülmektedir. Neriman'da durulmanın önemli karşılaşması olan konak konuşması, her ne kadar tepkisel bir yan taşısa da, aslında kabullenmenin ve değişimin önemli bir göstereni olarak anlaşılmalıdır. Zaten konaktaki entelektüel tartışmadan önce Neriman'da, Doğu fikriyatının yüceliğine karşı bazı kıpırtılar meydana gelmiştir. Şinasi ve arkadaşı Ferit'le planlanan bu konak buluşması, yüzleşmenin gerçekleşmesi açısından oldukça önemlidir. Peyami Safa'nın roman boyunca fikri anlamda kendini, Şinasi, Faiz Bey, kısmen Gülter'le ön plana çıkarışı, en çok Şinasi'nin entelektüel anlamda oldukça yetkin olan arkadaşı Ferit'le gerçekleşmektedir:

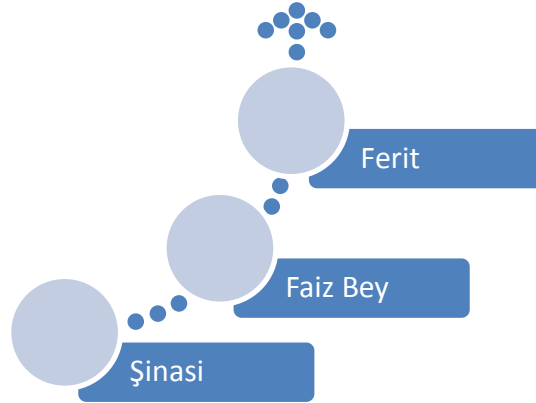
"Neriman içeri girince sustular. ...

40 Peyami Safa, a.g.e., s.48.

41 A.g.e., s.79-80.

Ferit devam ediyordu:

-Evet... Basite doğru gitmeyelim. Bu, esasında Şark ve Garp meselesidir. Avrupa'da hâlâ şiddetle münakaşa ediliyor. Fakat ben her tasnifin tehlikelerini bilirim. ... Şark ve Garp âlemleri, güneşin doğduğu ve battığı cihetler kadar birbirinden ayrı değildirler. ..."⁴²

Şekil 6. Neriman'a karşı Doğu düşüncesinin savunusunu veren karakterler

4. Fatih-Harbiye'de Yapısal Unsurlara İlişkin Bazı Dikkatler

Fatih-Harbiye romanının ana karakterinin Neriman olduğu, yukarıda birçok defa hatırlatıldı. Bu noktada, merkeze alınmış bu karakterin değişimi için, ikinci, üçüncü şahısların eşliğinde hemen hemen birçok unsurun devreye sokulduğunu belirtmek gerekir. Kurgusal anlamda çatışma unsurlarında oluşturulan bu çaba, romanın istenilen sonuca varması için fazlaca belirgin hale getirilmiş, denilebilir. Macit karakteri/tipiyle beraber Neriman'ın Batılı yaşam tarzına olan ilgisinin köklerine inildiğinde, dayıkızlarının yaşantılarıyla adres gösterilmesi ve örtük bir hevesin Neriman'da ta başından beri var olduğunun söz konusu edilmesi, çatışma unsurları arasında sağlıklı bir dengeleme yapılamadığına yorulabilir. Bu nokta, okuyucuda, 'her şey Neriman için' hissini oldukça belirgin kılmaktadır. Batılı yaşamın, başlangıçta sadece Macit'le temsil edildiği dikkate alınır, dayıkızları kullanımının, karşıt kılınan Batı düşüncesine zemin kazandırdığı ileri sürülebilir. Ama yine de bu, romanın çatışan unsurları açısından orantısız bir kullanım içerdiği fikrinden okuyucuyu alamamaktadır. Bu durum, özellikle romanın sonunda, Neriman'ın kolay bir çözüme

⁴² A.g.e., s.122.

yaşamıyla daha iyi anlaşılacaktır. Peyami Safa'nın romanlarının başında sağladığı disiplini, ilerleyen bölümlerde genellikle sürdüremediğini ileri süren Mehmet Tekin, bunu bir çözümlük olarak görür. Ayrıca bunu, roman planında tutunduğu esnek tavra bağlayarak başarısızlık olarak değerlendirir.⁴³

Kurgusal anlamda çatışmanın, romanın istenilen sonuca evrilmesi için karşı fikrin hızlı ve ani bir şekilde çözümlükle başlaması da, çatışmanın iyi bir dengeleme içermediğine işaret olarak alınabilir. Dayıklararı öncülüğünde Neriman'ın bilincine olan olumsuz göndermeler, özellikle Rus kadının kızı örnekleğiyle desteklenmesi, milli bilincin korumacı algısı olarak okunabilmektedir. Bu durum, roman boyunca, Peyami Safa'nın korumacı bir algıyla Neriman karakteri üzerinden ümitvar olma durumunu sürdürdüğünü ve onu istenilen nihayet ile buluşturmak için, diğer olumsuz karakterleri ötekileştirdiği olarak da düşünülebilmektedir. Yine bu noktada, romanın silik karakteri/tipi olan Macit'in, Neriman'ın atlatmış olduğu bir tehlike olarak artık roman içerisinde konumsuzlaşması, Batılılaşma gerçeğinin, topluma kaçınılmaz olarak etki edişinin ertelendiği veyahut örtüldüğü fikrini insanda uyandırmaktadır. Bir romanda işlevini yerine getiren bir tipin/karakterin veya tali unsurun sonuç itibariyle ne olduğu peşine düşmenin kurgusal bir zorlamaya dayandığı iddia edilebilir. Ama bu, daha çok teknik bir itiraz olarak kalacaktır. Fikri planda ise, Neriman karakteri üzerindeki yoğunluğun, istenilen netice için insana unutturduğu bir başka gerçek olarak hep var olacaktır. Bu ve bunun gibi kullanımlar, Peyami Safa romancılığının düşünce romanı dalındaki haklı şöhretini⁴⁴, ister istemez gölgeleyecektir.

Doğu fikriyatının genel anlamda yüceltildiği; ama asli anlamda bir takım problemleri de sahip olduğu düşüncesi, romanın arka planında, keskin bir şekilde ayrılan Doğu-Batı dünyalarına bir açılım sağlamaktadır. Bu da bizi, sentezci fikrin doğruluğuna vardırarak istemektedir. Faiz Bey ve Şinasi'nin arkadaşı Ferit'le bu fikir, kendini karakter düzeyinde temsil eder konuma çekmektedir. Romanda, Neriman karşısında Doğu'nun haklı ama ne yapacağını da biraz kestiremeyen vasfı, Şinasi karakteriyle verilmeye çalışılmıştır. Bu yüzden Şinasi'yle Doğu'ya ilişkin olumsuzlukların farkına varılma durumu, bir kabullenme hissiyle okuyucuya yönlendirilmektedir. Neriman ve Şinasi, bir buluşmalarında, diyalog halindeyken Süleymaniye'ye doğru sapmaktadırlar. Geçmişe yönelik yaşantıların hatırlatıldığı bu kesitte, eski bir konak ve onun müdavimi olarak düşünülen muhayyel yaşlı bir adama yer verilmektedir. Adamın olgun yanlarıyla beraber yaşadığı mekâna ilişkin olumsuzluklar ve artık miadını doldurmuş olmak üzerinden Doğu'ya ait bu genel hal, içten içe hissettirilmeye çalışılmıştır.⁴⁵ Tüm bu tecrübe, sadece Neriman'ın tecrübesi olmayıp aynı zamanda Şinasi'nin de tanıklığı açısından oldukça önemlidir. Fakat burada, bu sokaklardaki yaşantıya ait ayrıntılardan Şinasi ve Neriman'ın aşkına ilişkin bir husus da gözden kaçmamalıdır. Doğu'nun yüceltilen bu iki genç evladının, geçmişte yaşadığı ifade edilen kaçamak sevimleri, onların kutsal sayılacak fikriyat

⁴³ Mehmet Tekin, a.g.e., s.316.

⁴⁴ Mehmet Tekin, a.g.e., s.54.

⁴⁵ Peyami Safa, a.g.e., s.68.

içerisindeki meşrepleri için oldukça önemli bir kayıt olarak geçmelidir. Çünkü sürüklenmiş olunan ve romanın ana eleştirisi olan yanlış Batılılaşma hali, bu ve bunun gibi örnekler üzerinden kendini reel bir zemine çekmektedir. Bu durumun, Doğulu gelenek içerisinde hoş görülme ile karşılanmasının, ileriye dönük acı sonuçları doğurduğu söz konusu edilebilir. Sonuçta, romanın bir ayrıntı sanatı olduğunu söz konusu eden bir yaklaşımın, bu gibi ayrıntıların da önemli bir işaret edici olarak değerlendirilmesini gözden kaçırmaması gerekmektedir.

Yine, yukarıdaki durumla beraber düşünülebilecek bir başka husus da, Neriman'ın gidişatının engellenmesine yönelik çabalarda söz konusu olan konak buluşmasıdır.⁴⁶ Bu buluşma da, gerek yöntem gerekse diyaloglara hâkim olan düşünsel ivme açısından Doğulu fikriyatla bir doku uyumsuzluğu içerisinde değerlendirilebilir. Entelektüel mevzuların konuşulduğu; ama kökeninde yatan hususların geniş bir zaman diliminde şekillendiği bu konuşmalar, aslında Batılılaşmanın bir tezahürü olarak okunabilir. Osmanlının yıkılışı için örnek gösterilen ve daha çok seçkin muhitlerde baş gösteren zevk, sefa hayatının entelektüel boyutunu gösteren bu tarz buluşmaların böyle çürütücü etkilerinden de bahsetmek mümkündür. Bu yüzden, Peyami Safa'nın da içlerinde değerlendirilebileceği 1960 öncesi romancılarında İslami söylem, bunların İslam'a olan bağlılıklarından çok, Batı karşıtlığının kendilerine biçmiş olduğu rolden kaynaklanmaktadır.⁴⁷ Bunun da romanla beraber, Doğu düşüncesinin gerçek anlamda doğru bulunmasının bir eksiklik içerdiğini insana hissettirmesi kaçınılmaz olacaktır. İlk örneklerini, 1960 ve sonrasında Peyami Safa, Tanpınar gibi yazarlarda bulan Yeni Gelenekçiler⁴⁸ de böyle bir okumaya tabi tutulabilir. Yalnızca edebiyatta değil, birçok alanda bu bakış açısının izlerini görmek mümkündür. Nihayette, savunusu yapılan herhangi bir şeyin yöntemi veya iç unsurlarının oluşturduğu karşıtlığın farkına varma, insana doğru bir gidişat bahşetmesi açısından çok önemlidir.

Romanın sonunda, fikri destekleme açısından Gazali'den yapılan alıntılara da, bu tarz bir bakış yöneltmek faydalı olacaktır. Faiz Bey'in kızı hakkında rahata kavuşması ve korkularının dinmesi sonrasında, Gazali'nin sözleri kapanışı yapmaktadır. Kurgusal bir boyutta ele alınabilecek bu kullanım, yine yukarıda zikredilen milli, romantik algının bir tercihi olarak tartışılmaya açık görünmektedir. Açıkçası, bu alıntı örneği üzerinden, yapılan bir alıntının eseri destekleyici bir unsur olarak değerlendirilmesinden çok, eserin alıntılıdığına uyup uymadığı tartışmaya açılmalıdır. Çünkü alıntılanan özlü sözler veya fikri çerçevelerin, söz konusu esere kurgusal anlamda bir dayanak teşkil etmeleri her zaman iyi irdelenmeli ve bunların, nihai planda iletilmek istenenle bir örtüşüm içerisine girmesine dikkat edilmelidir.

⁴⁶ A.g.e., s.116.

⁴⁷ Ramazan Korkmaz (ed.), a.g.e., s. 490.

⁴⁸ A.g.e., s.370.

Baskın olan sözün oluşturduğu cazibenin, fikri meselelerde veya kurgularda transfer edilmek istenene yönelik bir körlük oluşturmaması oldukça önemlidir. Gazali şahsiyetinin İslam tarihi içerisinde bir “düşünce nesnesi” olarak çıkması, nesne durumunun kendisiyle taşıdığı kendine haslığı önemli ölçüde korumaktadır. 20. yy Türkiye’sinin milli hissiyatı ile zamansal ve mekânsal şartlar açısından oldukça farklı olan Gazali birikiminin bir uyum ilişkisi içerisinde değerlendirilmesinin bu açılardan birtakım güçlükler taşıdığı söylenebilir.

5. Sonuç

Fatih-Harbiye romanı, Doğu-Batı karşıtlığının fikri anlamda cereyan ettiği dönemi ve algıyı, bir Türk kızı olan Neriman karakteri etrafında tartışan ve bazı çatışmalar üzerinden, söz konusu karakterin, sonuç itibarıyla –yazar açısından- doğru olanı tercih ettiği bir eser olarak karşımızdadır. Bu eserde yapısal unsurlar, farklı boyutlarda değerlendirilebileceği gibi, en belirgin şekilde Fatih-Harbiye semtlerinin sosyokültürel farklılıklarıyla da hayat bulmaktadır. Neriman’ın mutlu sonla biten yolculuğu, Doğu düşüncesinin sentezci yolu tercih etmesi gerektiği fikriyle yanlış Batılılaşmanın bir eleştirisi olarak okunabilmektedir.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, Şerif, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yay., Ankara, 2003.
- FORSTER, E.M., *Roman Sanatı*, Adam Yayınları, İstanbul, 1985.
- KORKMAZ, Ramazan (ed.), *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.
- LUKACS, Georg, *Roman Kuramı*, Metis Yay. İstanbul, 2011.
- NARLI, Mehmet, *Roman Ne Anlatır Cumhuriyet Dönemi 1920-2000*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.
- SAFA, Peyami, *Fatih-Harbiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- STEVIĆ, Philip, *Roman Teorisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.
- TEKİN, Mehmet, *Roman Sanatı Romanın Unsurları 1*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012.
- TEKİN, Mehmet, *Romancı Yönüyle Peyami Safa*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.